

РОЗДІЛ 7

СОЦІАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІТНЕС-ТРЕНЕРІВ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У розділі представлено результати теоретичного дослідження щодо обґрунтування соціально-особистісного підходу до підготовки майбутніх фітнес-тренерів у контексті гуманістичної парадигми університетської освіти.

7.1. Теоретичне обґрунтування професійної освіти сучасних фахівців у контексті гуманістичної парадигми

Категорія «професійна освіта» має достатньо широкий зміст і використовується для позначення освітньої системи, орієнтованої на підготовку фахівців різного рівня і профілю. Ця категорія, як і будь який процес, перебуває у постійній динаміці і зазнає суттєвих змін відповідно до соціальних, економічних, технологічних, моральних та ціннісних перебудов, що відбуваються у державі і спрямовані на задоволення різноманітних освітніх потреб, забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини й навколишнього середовища.

На сучасному етапі процеси професійної освіти пов'язані з її лібералізацією і гуманізацією, здійснюваних на основі єдності всебічного навчання, розвитку та виховання особистості студентської молоді і, насамперед, у частині формування спеціальних знань, загальної та фізичної культури, ціннісних орієнтацій та спрямованості на оволодіння сукупністю соціальних, матеріальних і духовних цінностей у зв'язку з навчальною та майбутньою професійною діяльністю. Професійна освіта як компонент і складова частина цілісної системи освіти, здійснюється відповідно до основних концептуальних положень описаних у Законах України «Про освіту» [5] та «Про вищу освіту» [4], Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній доктрині розвитку освіти, Болонській декларації, рекомендаціях ЮНЕСКО тощо. У цих документах акцентується увага на необхідності фундаменталізації, неперервності, гнучкості, прогностичності, доступності, відкритості, гуманістичної спрямованості вищої педагогічної освіти, підвищення вимог до професійних та особистісних якостей сучасного фахівця, створення

культурно-освітнього середовища, яке здатне забезпечити самореалізацію та саморозвиток молоді.

Сучасні умови життя людини істотно вплинули на зміст поняття «професія». Нині на перший план виходить не лише сукупність професійних умінь, а діяльнісно-організаційна здатність людини до аналізу й удосконалення власного професійного рівня, оволодіння новими знаннями, швидкого виявлення та розвитку професійних здібностей, розширення меж професійної діяльності з урахуванням запитів суспільства і ситуації на ринку праці. Ці реформаційні перетворення потребують зміни векторів професійної підготовки з урахуванням сучасних тенденцій розвитку науки, методології, наукових парадигм тощо.

Наукова парадигма – сукупність фундаментальних досягнень у певній галузі науки, які задають загальновизнані зразки, приклади наукового знання, проблем і методів їх дослідження і зізнаються протягом певного часу науковим співтовариством як основа його подальшої діяльності [10].

Сучасні освітні парадигми стали предметом наукових досліджень учених В. Кравченка, В. Кременя, Т. Куна, М. Овчинникової, В. Світличної та ін. У своїх працях науковці розкривають проблеми сутності парадигмального підходу, філософські аспекти людиноцентризму у контексті проблем освіти тощо [8; 13; 14]. На основі їх досліджень нами з'ясовано, що сучасною науковою парадигмою, яка лежить в основі вищої університетської освіти, і є альтернативною технократичній і професійно-прагматичній, є гуманістична. Поняття «гуманістична» походить від лат. *Humanus*, що означає людський [15]. Згідно гуманістичної парадигми головною цінністю вищої освіти є особистість людини, її здібності, потреби та інтереси. Виходячи з цього, в умовах вищого закладу освіти студент повинен отримати універсальну освіту, що уможливить особистісну самореалізацію, соціальну та психологічну зрілість, готовність до професійної діяльності, котра відповідає власними мотивами та інтересами. Саме тому пріоритетом у реформуванні національної системи вищої освіти є особистісно орієнтоване навчання, сутність якого полягає у необхідності забезпечення умов, які забезпечать перетворення особистісних цілей на потужний внутрішній мотив професійного зростання майбутніх фахівців, формування і закріплення в них активної громадської та професійної позиції, творчого мислення та стилю діяльності, моральних цінностей, соціально-комунікативного досвіду.

Підготовка фітнес-тренера, як і будь-якого іншого сучасного фахівця, потребує застосування наукових підходів, які б відображали вимоги суспільства до рівня освіченості випускників, в основі якої

лежать глибокі знання, практичні уміння та навички загальноосвітнього і професійного характеру, мотивація, загальна та фізична культура, ініціативність, креативність, соціальна адаптованість тощо. Цей процес повинен здійснюватися поступово, ґрунтуючись на урахуванні індивідуальних психологічних особливостей, ціннісних орієнтацій, професійних сподівань студентів, їхнього ставлення до отриманої професії; має сприяти розв'язанню суперечностей навчального процесу, досягненню гармонії між студентами і викладачами. Сучасна освіта за своїм змістом повинна бути орієнтована на формування соціально активної, фізично й духовно досконалої особистості, професійно компетентного фахівця, який відповідає затребуванню соціального замовлення. Згідно гуманістичної парадигми вища освіта, у тому числі і підготовка фітнес-тренерів, повинна забезпечити соціально-психологічний комфорт та демократизацію відносин в умовах суб'єкт-суб'єктного управління; конструювання програм навчання і адаптацію їх змісту для становлення і корегування професійних рис та гармонійності розвитку особистості кожного студента.

7.2. Особистісний підхід до професійної підготовки майбутніх фітнес-тренерів

За визначенням низки авторів (Є. Бондаревська, В. Кремінь та ін.) «особистість» – це соціально активна особа, суб'єкт пізнання, що володіє системою константних властивостей, які реалізуються в ході розвитку соціальних зв'язків і взаємовідносин [2; 9]. Виходячи з трактування особистісний підхід вимагає визнання особистості як суб'єкту соціального розвитку, носія культури, її унікальності, інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу, що передбачає опору на природний процес саморозвитку здібностей, самовизначення, самореалізацію, самоутвердження, створення для цього відповідних умов. Цей методологічний підхід базується на психологічній теорії особистості та визнає необхідність використання різних видів діяльності для повноцінного розвитку особистості.

Учені (К. Абульханова-Славська, М. Аكوпова, І. Бех, Є. Бондаревська, Г. Бурма, С. Гончаренко, Е. Зеєр, І. Зимня, В. Сластьонін, А. Щербаков, І. Якиманська та ін.) стверджують, що використання цього підходу стимулює професійну самоосвіту й самовиховання студентів, їхню самостійну роботу з оволодіння педагогічною майстерністю [1; 3; 6].

Зокрема, учена К. Абульханова-Славська, у своїх працях розвиває концепції людини, що висунув С. Рубінштейн; розробляє теоретичні концепції особистості як суб'єкта життєвого шляху і суб'єкта діяльності [1].

С. Гончаренко особистісний підхід розглядає як базову ціннісну орієнтацію педагога та визначає його позицію у взаємодії з кожним окремим учнем та колективом в цілому [3].

Ґрунтовне дослідження особистісно-зорієнтованого виховання робить Е. Зеєр; учений визнає, що метою навчання є створення умов для задоволення потреби бути духовно багатою, морально стійкою, психологічно здоровою особистістю [6].

Особистісний підхід до професійної підготовки майбутніх фітнес-тренерів передбачає різнобічний розвиток особистості, формування індивідуального стилю професійної діяльності фітнес-тренера з урахуванням вроджених здібностей, стану здоров'я, потреб та побажань студента; підготовку фахівця здатного до активної творчої діяльності, який усвідомлює себе суб'єктом професійної і загальної культури в нових соціально-економічних та соціокультурних умовах.

7.3. Соціальний підхід до професійної підготовки майбутніх фітнес-тренерів

У контексті нашого дослідження розгляду потребує й соціальний підхід. Поняття соціальний походить від лат. *socialis* – товариський, громадський [15]. За визначенням низки учених (П. Лазарсфельд, В. Нікітін, Л. Шашкова та ін.) поняття «соціальне» – це сукупність певних суспільних відносин, інтегрована індивідами чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їхніх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, соціальних явищ і процесів, одна з основних категорій соціології та соціальної філософії [12; 16; 17].

Зосібна, учена Л. Шашкова досліджує соціальний підхід у методології історії науки. Предметом її дослідження є наука і суспільство, наука як соціальний інститут у її взаємовідношенні з іншими соціальними інститутами, структура наукових революцій, дисциплінарне наукове знання і наукове співтовариство тощо [16].

Соціологічний підхід до поняття особистості розвивався протягом тисячоліть у соціальній філософії. Давньогрецькі мислителі називали світ людини мікрокосмом (Демокріт), відзначали єдиний характер людської душі, яка розпадається на індивідуальні душі (Платон). Остання ідея, яка характеризувала цілісність особистості, отримала розвиток в епоху Відродження у концепції Декарта, який висловив ідею щодо мислячої та протяжної субстанції. В пізніші часи Е. Дюркгейм твердив про перевагу колективних уявлень над світом індивідуального.

Першим дослідником сучасного соціологічного підходу вважається П. Лазарсфельд, який працював у Бюро прикладних соціальних досліджень Колумбійського університету. Учений проводив

комплексні дослідження чинників, які впливають на голосування виборців. П. Лазарсфельд з'ясував, що електоральна поведінка залежить, головним чином, від приналежності виборця до певної соціальної групи [17].

Аналіз праць дозволяє зробити висновок, що специфіка соціологічного підходу до поняття особистості полягає в тому, що воно досліджується крізь призму соціальних відносин, взаємозв'язку людини та суспільства. Адже власне людина є головним суб'єктом соціальних стосунків, її діяльність має цілепокладаючий характер, мотивується ціннісними орієнтирами. Таким чином, соціологію особистості можна трактувати як галузеву соціологічну теорію, яка досліджує особистість як об'єкт і суб'єкт соціальних відносин.

Особливості відносин особистості у суспільстві спонукають людину прийняти властиві певній культурі суспільні закони, правила, традиції; змушують пройти процес соціалізації, сформуванню здатність до суспільного життя починаючи з раннього дитинства.

За В. Нікітіним, соціальність, – це не синонім суспільного, оскільки останнє ширше за змістом і виражає типологічну характеристику природи соціальності. Соціальність нетотожна й колективності, котра як здатність до співпраці також належить до першої, але не вичерпує її змісту. Соціальність це єдність особистісного й колективного, є виявом суспільної природи людини на індивідуальному рівні, а відтак, містить у собі суб'єктність, що розуміється як здатність бути джерелом особистої активності. Будучи видом спілкування, соціальність не зводиться лише до комунікації та інформації, не обмежується трансляцією соціального досвіду та налагодженням контактів з іншими людьми. З розвитком соціальності людина набуває здатності до соціального саморозвитку й самовиховання, оскільки не вкладається в схему адаптації – інтеграції, яка має відбиток пасивної поведінки особистості в суспільстві» [12, с. 39]. Таким чином, у центрі соціології – особистість у системі соціальних зв'язків і взаємин.

Аналіз обумовлених дефініцій дає можливість сформулювати нам *соціальний підхід до професійної підготовки фітнес-тренерів* як цілеспрямований організований процес формування особистості тренера, його соціальної зрілості, допомогу в становленні особистісних та професійних взаємин, настанову на особистий та професійний розвиток; процес набуття соціального досвіду в ході формування загальнолюдських і морально-культурних цінностей, які впливають на вектор поведінки, стиль життєвої і професійної діяльності.

7.4. Соціально-особистісний підхід до професійної підготовки майбутніх фітнес-тренерів

Теорію і практику використання соціально-особистісного підходу до виховання дитини досліджував А. С. Макаренко. За визначенням А. С. Макаренка, формування особистості в колективі найбільш повно відтворювала «педагогіку суспільства», яка базувалася на соціоцентричному спрямуванні. А. С. Макаренко стверджував, «... в колонії ім. О. М. Горького відбувається справжнє соціальне виховання». Йому належить висновок, що «виховання – це процес соціальний у найширшому розумінні» [11].

Спираючись на вище викладені трактування під *соціально-особистісним підходом до професійної підготовки фітнес-тренерів* розуміємо систему підготовки центральною фігурою якої є особистість тренера, його індивідуальні психічні і фізичні властивості, потреби, мотиваційні цінності, яка забезпечує умови для професійного і соціального росту, ціннісного ставлення до власної родини, різних соціальних груп, нації, людей різного рівня фізичного розвитку і стану здоров'я, статі тощо, формування здатності до створення психологічно комфортного мікро-клімату в малих соціальних групах (тренерський колектив, спортивна команда, клас тощо), до виховання увічливості, громадянськості, гуманності, соціальної та професійної компетентності, що дає можливість якісного виконання професійних функцій.

Процес формування професійної компетентності фітнес-тренерів є складним і довготривалим, проходить в екстремальних умовах, пов'язаних зі значним розумовим і фізичним навантаженням, оскільки професія фітнес-тренера передбачає виконання різнопланових функцій. Це, у свою чергу, вимагає застосування низки методологічних підходів, які забезпечать принципову методологічну орієнтацію системи підготовки та визначають загальну стратегію її моделювання. Соціально-особистісний підхід до професійної підготовки фітнес-тренерів спрямовує її вектор на формування в студентів компонентів професійної компетентності, що дозволять виконувати функції професійної діяльності, які пов'язані безпосередньо з соціальною взаємодією, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками тощо.

Під поняттям «професійна компетентність фітнес-тренера» розуміємо інтегральну властивість особистості засновану на взаємопов'язаних знаннях, уміннях і навичках, що передбачає теоретичну, практичну і методичну підготовленість, певний досвід практичної діяльності і характеризується:

– орієнтованістю на майбутнє, тобто швидкістю оновлення знань та умінь, у відповідності до змін на вітчизняному ринку праці та у світових тенденціях фітнес-індустрії;

– умінням використовувати власні фізичні та інтелектуальні ресурси, для вироблення індивідуального стилю професійної діяльності;

– високим рівнем професіоналізму, що виявляється в методичній грамотності організації та проведення занять з оздоровчого фітнесу, з урахуванням запитів і можливостей людей, які займаються;

– здатністю до самовдосконалення, самоосвіти.

Соціально-особистісний компонент пов'язаний зі здатністю фітнес-тренера адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі знань про неї, розуміти основні принципи соціальної поведінки, володіти інтелектуальними, моральними, перцептивними якостями, уміннями знаходити вихід із складної психологічної ситуації й упевнено будувати свою поведінку відповідно до умов, що склалися. Цей компонент включає такі уміння та якості:

– інтелектуальні якості: креативність, здатність виділяти головне від другорядного, встановлювати закономірності, порівнювати й узагальнювати, бачити ситуацію з різних ракурсів;

– моральні якості: щирість, доброзичливість, чуйність, толерантність, відповідальність, врівноваженість, наполегливість, самостійність, цілеспрямованість, стриманість, уміння поважати, розуміти, допомагати, підтримувати, домовлятися, прощати, бути безкорисливим тощо;

– перцептивні якості: спостережливість, вміння відчувати стан іншого та адекватно на нього реагувати;

– адекватну самооцінку, високий рівень соціальної зрілості, мотивації, загальної культури;

– уміння спонукати людей до доброзичливих, дружніх міжособистісних стосунків у колективі, об'єднувати їх спільною метою;

– уміння формувати моральний досвід, звичку дотримуватись етичних норм поведінки та фізкультурно-спортивної етики на занятті.

Психолого-комунікативний компонент охоплює комунікативні уміння як здатність будувати ефективні дії в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії й уміння адекватно оцінювати власні здібності, можливості, рівень вимогливості, особливості психіки. Цей компонент включає:

– знання закономірностей різних форм спілкування та правил поведінки в різних ситуаціях, уміння вибирати найефективніший варіант поведінки в той чи той момент;

– знання загальної спортивної термінології і специфічної для галузі фітнесу, уміння використовувати її на практиці;

– уміння керувати власними емоціями, залагоджувати конфлікти, здатність вирішувати складні педагогічні ситуації, встановлювати та

підтримувати доброзичливі стосунки з дітьми, дорослими людьми, тренерським колективом, самовладання;

- уміння перебороти проблему психологічного «вигорання»;

- тактовність, сутність якої полягає в адекватному ставленні і впливі тренера на фітлайкерів, у дотриманні почуття міри в спілкуванні з ними, в умінні обирати продуктивний стиль спілкування у тренувальному процесі та в повазі до особистості людини;

- професійну і наукову ерудованість.

Організаційно-управлінський компонент побудований на умінні залучати людей до рухової активності й співпрацювати з ними для досягнення поставленої спільної мети. Від рівня сформованості цього компоненту залежить ефективність практичної роботи. До організаційно-управлінського компоненту ми відносимо такі уміння:

- організовувати власну діяльність відповідно до поставленої мети, дотримуватися наміченого плану, здібність до самоконтролю;

- одночасно виконувати різні функції: показ, розповідь, контроль за діяльністю, регулювання навантаження тощо;

- організовувати різноманітні заходи (майстер-класи, корпоративи, свята), популяризувати нові формати, рекламувати тренажерне обладнання;

- створювати робочу атмосферу на занятті, переключати увагу людей з одного виду діяльності на інший;

- застосовувати адекватні методи заохочення і мотивації до занять, стимулювати інтерес й активність людей;

- раціонально розподіляти час тренування (оптимальний розподіл часу на виконання різних видів діяльності (аеробний, силовий));

- контролювати темп тренувального процесу та його ефективність за допомогою різних прийомів регулювання навантаження;

- висувати доцільні і розумні вимоги до людей та домагатися їхнього виконання, свідомо уявляти кінцевий результат тренування;

- вести професійну документацію: розробляти плани, складати звіти.

Перелічені компоненти професійної компетентності доять можливість якісного виконання професійних функцій фітнес-тренера (організаційно-управлінська, іміджево-презентативна, комунікативна), які також пов'язані із соціальною взаємодією.

Організаційно-управлінська функція діяльності полягає в тому щоб:

- організувати людей до початку заняття, виявити поточний стан здоров'я чи ознайомитися з історію хвороби людей, які відвідують групові або персональні заняття (отримана інформація допоможе попередити виникнення суттєвих функціональних порушень в

організмі, які можуть призвести до загострення хвороб), підготувати обладнання та музичний супровід, ознайомити з метою уроку, принести воду й заохочувати до цього інших;

- оглядати і, за потребою, рекомендувати новачкам тип спортивної форми та взуття (тренер повинен допомогти в підборі одягу і взуття, в якому б людина почувала себе комфортно, яке б відповідало конкретним видам групових або персональних занять), режим харчування;

- створити мотиваційно-навчальну атмосферу на занятті;

- виявляти пунктуальність (вчасно розпочате й закінчене заняття привчає людей до дисциплінованості, дозволяє точного розрахувати час, відведений на заняття в цілому й окремих його частини), приймати управлінські рішення.

Організаційно-управлінська функція діяльності потребує вияву ділових якостей при проведенні різноманітних заходів, у встановленні внутрішньо колективних зв'язків і стосунків, уміння активізувати та організувати діяльність групи, залучати людей до занять різних форматів. Організаторська функція вимагає здібностей адекватно оцінювати обставини, приймати управлінські рішення й домагатися їхнього виконання. Вона залежить від комплексу особистісних якостей тренера (швидкості і гнучкості мислення, рішучості, витримки, наполегливості, вимогливості, почуття відповідальності).

Іміджево-презентативна функція фітнес-тренера виявляється в:

- знаннях базових форматів занять (класичної аеробіки, степ-аеробіки, фітбол-аеробіки, памп, кросс-фіт, пілатес тощо), уміннях презентувати їх, запропонувати, відповідно до рівня підготовленості людини, один із форматів;

- показному зовнішньому вигляді: спортивний одяг повинен бути охайним, модним, безпечним, відповідати стилю і формату заняття, який проводить тренер (хіп-хоп, степ-аеробіка, пілатес тощо);

- уміннях презентувати на майстер-класах нові фітнес-програми, робити рекламу тощо;

- артистичності, що дозволяє зацікавити своєю програмою і підтримувати цю цікавість упродовж заняття;

- уміннях розробляти й пропонувати тренувальні програми для персонального заняття.

Комунікативна функція виявляється у:

- спілкуванні й встановленні контакту з людьми, створенні позитивного настрою, естетичній виразності, умінні надихати, налаштовувати на заняття, долучати фітлайкерів до високої культури спілкування і взаємин; в умінні відмічати позитивні моменти, хвалити групу, дякувати за працю, посміхатися;

– уникати конфліктів із відвідувачами клубу, колегами, керівництвом, володіти емпатією (здатністю емоційно відкликатися на переживання інших);

– вмінні правильно називати вправи, пояснювати техніку їхнього виконання, чітко подавати команди та розпорядження, здійснювати підрахунок (від більшого числа до меншого, наприклад 8, 7 та ін.); використовувати жести й мімічні засоби спілкування (к'юїнг), тобто за допомогою підморгування, рухів бровами, губами, руками та інших жестів керувати роботою групи, коригувати техніку виконання вправ;

– здатності надавати методичну допомогу (консультувати) перед початком і після проведення заняття, пояснювати значення й доцільність вправ;

– вимогливості та підтримці дисципліни, толерантності (терпимості до інакшого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, вірувань, здатності ставитися до людей із повагою, лояльно, без роздратування, будувати взаємини на гуманній і демократичній основі, керуючись принципами та правилами професійної етики й етикету);

– здатності визначати характер людини, її настрій, забезпечувати умови самореалізації, умінні самовиражатися, тримати педагогічний такт;

– умінні спілкуватися, робити публічні доповіді, презентації, встановлювати дружні взаємовідносини між фітлайкерами, створювати позитивний психологічний мікроклімат на занятті, мотивувати людей до ведення здорового способу життя, збільшення рухового режиму;

– швидко та правильно орієнтуватися в умовах зовнішньої ситуації спілкування [7].

Таким чином, сучасна система університетської освіти, в основі якої гуманістична парадигма, спрямована на підготовку гармонійно розвиненої особистості, фахівця, здатного до реалізації творчого потенціалу, розвитку креативного мислення, нестандартного ставлення до вирішення життєвих і професійних ситуацій. Ця теоретико-методологічна модель освіти потребує відповідних підходів, які б спрямували процес підготовки у потрібне русло, зокрема формування в студентів не лише знань, умінь і навичок, які безпосередньо стосуються професійних обов'язків, а творчої особистості, гуманної людини, котра урахуовуючи власні мотиви та інтереси прагне допомагати іншим, фахівця з активною громадською та професійною позицією, високими моральними цінностями, позитивним соціально-комунікативним досвідом.

Список використаних джерел:

1. Абульханова-Славская К. А. Активность и сознание личности как субъекта деятельности / К. А. Абульханова-Славская // Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности. – М., 1989. – С. 110–133.

2. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания [Электронный ресурс] / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Режим доступа: http://ucchebauchenyh.narod.ru/books/uchebnik/2_9.htm
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Вид-во «Либідь», 1997. – 375 с.
4. Закон України «Про вищу освіту», 2014. – № 37-38. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту закону : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
5. Закон України «Про освіту», 2008 р. – № 1060-ХІІ, із змінами від 11.06.2008 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту закону : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/.
6. Зеер Э. Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург; Урал. гос. проф.-пед. ун-т, 1998. – 126 с.
7. Корносенко О. К. Професійна підготовка майбутніх фітнес-тренерів: наукові основи і досвід : монографія / О. К. Корносенко. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. – 396 с.
8. Кравченко В. М. Проблема сутності парадигмального підходу до модернізації педагогічної освіти [Електронний ресурс] / В. М. Кравченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах . – 2013. – Вип. 32. – С. 271–278. – Режим доступу до журн.: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pfto_2013_32_39.pdf
9. Кремень В. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти [Електронний ресурс] / Василь Кремень // Електронне наукове видання матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. «Гуманізм та освіта» (11-13 червня 2006 р.) / Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Вінницький національний технічний університет, Університет Євле (Швеція). – Вінницький національний технічний університет (ВНТУ), 2006. – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06kvkpo.php>
10. Кун Т. Структура наукових революцій: книга / Т. Кун. – К.: Port-Royal, 2001. – 228 с.
11. Макаренко А. С. Книга для родителей / А.С. Макаренко // Педагогические сочинения: В 8 т. – Т.5. – М., 1984. – С.14.
12. Никитин В. А. Социальная педагогика / под ред. В. А. Никитина. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 272 с.
13. Овчинникова М. В. Сучасні освітні парадигми: основні визначення [Електронний ресурс] / М. В. Овчинникова // Проблеми сучасної педагогічної освіти: Педагогіка і психологія. – 2010. – Вип. 25, Ч. 1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2010_25_1/ovhinn.pdf. – 6 с.

14. Світлична В. В. Освітній простір в умовах глобалізації: парадигмальний плюралізм і перспективи інтеграції / В. В. Світлична, Т. О. Чистиліна // Гуманітарний часопис. – 2013. – №2. – С. 83–92.
15. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничук. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1974. – 776 с.
16. Шашкова Л. О. Соціальний підхід у методології історії науки. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11455.html>.
17. Lazarsfeld P. F., Berelson B. R., Gaudet H. The People's Choice. – N.Y., 1944. – P. 102.